МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки, підприємництва та інформаційних технологій

Кафедра підприємницьких та соціальних технологій

Допущено до захисту

“_____” _____ 2026 р.

Зав. кафедри, д.е.н., професор

_____ Соколюк С.Ю.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН

Виконала – студентка 4 курсу, групи 41-з-сз
освітньої програми «Соціальне забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення

АНТОНЕНКО Анна Дмитрівна

Науковий керівник – д.е.н., професор

СОКОЛЮК Сергій Юрійович

Умань – 2026

Реферат
на кваліфікаційну роботу
студентки факультету економіки, підприємництва та інформаційних технологій УНУ
(спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» ОС «Бакалавр»)
АНТОНЕНКО Анни Дмитрівни на тему:
«Соціальне забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін»

Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена поглибленням демографічних змін, зокрема старінням населення, що актуалізує питання підвищення ефективності системи соціального забезпечення осіб похилого віку. В умовах трансформації соціально-економічного середовища та зростання навантаження на систему соціального захисту особливої уваги потребує формування дієвих механізмів підтримки цієї категорії населення, забезпечення їх гідного рівня життя та соціальної інтеграції. У зв'язку з цим дослідження є своєчасним і має важливе теоретичне та практичне значення.

В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний об'єм роботи складає 42 сторінки, основний текст розміщений на 37 сторінках. Робота містить 8 рисунки, 7 таблиць, а також 1 додаток. Кількість використаних джерел становить 30 наукових праці та Інтернет-ресурсів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад і практичних аспектів соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін, а також обґрунтування напрямів його вдосконалення з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів.

В першому розділі розглянуто теоретичні основи соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін.

В другому розділі здійснено аналіз сучасного стану соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні.

В третьому розділі окреслено напрями вдосконалення соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню системи соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін. Розкрито теоретичні засади соціального забезпечення, визначено особливості соціального захисту людей похилого віку, а також проаналізовано сучасний стан і проблеми функціонування відповідної системи в Україні. Обґрунтовано напрями вдосконалення механізмів соціального забезпечення з урахуванням демографічних тенденцій та сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: соціальне забезпечення, особи похилого віку, демографічні зміни, соціальний захист, соціальна політика, державна підтримка, старіння населення, якість життя.

Summary

This thesis examines the social security system for the elderly in the context of demographic change. It explores the theoretical foundations of social security, identifies the specific features of social protection for the elderly, and analyses the current state and challenges facing the relevant system in Ukraine. It sets out directions for improving social security mechanisms, taking into account demographic trends and current socio-economic challenges.

Keywords: social security, elderly people, demographic changes, social protection, social policy, state support, ageing population, quality of life.

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН…….....…… 6

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ……. 13

2.1 Оцінка сучасного стану системи соціального забезпечення осіб похилого віку..…… 13

2.2 Основні проблеми та виклики соціального захисту осіб похилого віку в умовах демографічного старіння…….....…. 19

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН ……..…….……..…. 25

ВИСНОВКИ……... 35

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 38

ДОДАТКИ……... 41

ВСТУП

У сучасних умовах трансформації соціально-економічної системи та посилення демографічних викликів особливого значення набуває забезпечення належного рівня соціального захисту населення, зокрема осіб похилого віку. Процеси старіння населення, зростання частки людей пенсійного віку та підвищення навантаження на систему соціального забезпечення зумовлюють необхідність пошуку ефективних механізмів підтримки цієї категорії громадян. Соціальне забезпечення осіб похилого віку виступає важливим інструментом реалізації соціальної політики держави, спрямованим на гарантування гідного рівня життя, соціальної стабільності та інтеграції людей старшого віку в суспільство.

Водночас сучасний стан системи соціального забезпечення в Україні характеризується низкою проблем, серед яких недостатній рівень фінансового забезпечення, недосконаліть нормативно-правової бази, обмежений доступ до якісних соціальних послуг, а також недостатня адаптованість до умов демографічних змін. Це зумовлює необхідність удосконалення існуючих підходів та впровадження нових інструментів соціального захисту осіб похилого віку.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю підвищення ефективності системи соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін, що сприятиме забезпеченню їх соціального добробуту та підвищенню якості життя. Вивчення даної проблематики є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Об’єкт дослідження: система соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти функціонування системи соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін.

Мета дослідження: дослідження теоретичних засад і практичних аспектів соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін, а також обґрунтування напрямів його вдосконалення з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів.

Методи дослідження: аналіз і синтез, системний підхід, порівняльний аналіз, статистичний метод, метод узагальнення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади соціального забезпечення осіб похилого віку.
2. Дослідити вплив демографічних змін на систему соціального забезпечення.
3. Оцінити сучасний стан соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні.
4. Виявити основні проблеми функціонування системи соціального захисту осіб похилого віку.
5. Обґрунтувати напрями вдосконалення соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН

Система соціального забезпечення є важливою складовою соціальної політики держави, спрямованою на гарантування базових соціальних стандартів і підтримку населення у випадках втрати працездатності, доходу або настання соціальних ризиків. Особливе місце в цій системі посідають особи похилого віку, які через об’єктивні фізіологічні та соціально-економічні чинники потребують підвищеної уваги з боку держави та суспільства.

У науковій літературі соціальне забезпечення розглядається як сукупність економічних, правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя громадян. Щодо осіб похилого віку, воно включає пенсійне забезпечення, соціальні послуги, медичне обслуговування, а також різні види державної допомоги. Основною метою соціального забезпечення є не лише матеріальна підтримка, а й створення умов для соціальної інтеграції, активного довголіття та збереження якості життя.

Важливим чинником, що впливає на функціонування системи соціального забезпечення, є демографічні зміни. У більшості країн світу, включаючи Україну, спостерігається тенденція до старіння населення, яка проявляється у зростанні частки осіб похилого віку та зменшенні кількості працездатного населення. Це призводить до підвищення навантаження на пенсійну систему та соціальні фонди, що вимагає перегляду підходів до фінансування та організації соціального захисту.

Старіння населення зумовлює необхідність адаптації соціальної політики до нових умов. Зокрема, зростає потреба у розвитку системи довгострокового догляду, удосконаленні пенсійного забезпечення, розширенні спектра соціальних послуг та впровадженні інноваційних підходів до підтримки осіб похилого віку [5-6]. Водночас важливого значення набуває принцип активного

старіння, який передбачає залучення людей старшого віку до суспільного життя, підтримку їхньої зайнятості та самореалізації.

Теоретичні засади соціального забезпечення осіб похилого віку ґрунтуються на низці принципів, серед яких ключовими є соціальна справедливість, солідарність поколінь, адресність допомоги та державні гарантії мінімального рівня життя. Реалізація цих принципів дозволяє забезпечити баланс між інтересами різних соціальних груп і сприяє підвищенню ефективності соціальної політики.

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту осіб похилого віку в Україні включає Конституцію України, закони та підзаконні акти, що регулюють питання пенсійного забезпечення, соціальних послуг і державної допомоги (додаток А, рис. А.1-2). Водночас існує потреба у вдосконаленні законодавчої бази з урахуванням сучасних демографічних тенденцій та європейських стандартів соціального захисту.

Таким чином, соціальне забезпечення осіб похилого віку є складною багаторівневою системою, яка функціонує під впливом демографічних, економічних та соціальних факторів [10; 15-17]. Її ефективність залежить від здатності держави адаптуватися до змін та впроваджувати сучасні підходи до забезпечення соціального добробуту населення.

У структурі соціального забезпечення осіб похилого віку важливе місце займає комплекс взаємопов’язаних елементів, що забезпечують їх соціальний захист і належний рівень життя. До таких складових належать пенсійне забезпечення, соціальні послуги, соціальна допомога та медичне забезпечення. Кожен із цих елементів виконує окрему функцію, проте в сукупності вони формують цілісну систему підтримки осіб старшого віку.

З метою узагальнення основних складових системи соціального забезпечення осіб похилого віку доцільно представити їх у вигляді структурної схеми (рис. 1.1). Таким чином, ефективність соціального забезпечення осіб похилого віку залежить від узгодженого функціонування всіх його складових та їх здатності адаптуватися до сучасних демографічних викликів.

Соціальне забезпечення осіб похилого віку
↓
Пенсійне забезпечення → гарантує базові доходи
↓
Соціальні послуги → забезпечують догляд і підтримку
↓
Соціальна допомога → надає додаткову фінансову підтримку
↓
Медичне забезпечення → сприяє збереженню здоров'я

Джерело: сформовано автором на основі наукових джерел 2; 7-9.

Як видно з рис. 1.1, ключовим елементом системи є пенсійне забезпечення, яке формує базовий рівень матеріального добробуту осіб похилого віку. Водночас важливу роль відіграють соціальні послуги, що спрямовані на задоволення потреб у догляді, соціальній підтримці та інтеграції в суспільство. Соціальна допомога доповнює систему фінансової підтримки, особливо для найбільш вразливих категорій населення, тоді як медичне забезпечення сприяє підтриманню здоров'я та підвищенню якості життя.

Важливим чинником, що визначає напрями розвитку системи соціального забезпечення, є демографічні зміни [22-26]. Вони безпосередньо впливають на структуру населення, рівень соціального навантаження та фінансову стійкість системи соціального захисту. Зокрема, процеси старіння населення призводять до збільшення частки осіб похилого віку, що, у свою чергу, обумовлює зростання потреби у соціальних виплатах і послугах.

Водночас демографічні зміни актуалізують необхідність переорієнтації системи соціального забезпечення на принципи довгострокової стійкості та адресності. Зростання чисельності осіб похилого віку вимагає не лише збільшення обсягів фінансування, а й підвищення ефективності використання ресурсів, розвитку інноваційних форм соціального обслуговування та розширення доступу до якісних соціальних і медичних послуг. У цьому контексті важливого значення набуває впровадження комплексних підходів до соціального захисту, які поєднують державну підтримку, місцеві ініціативи та

механізми державно-приватного партнерства, що сприятиме підвищенню адаптивності системи соціального забезпечення до сучасних демографічних викликів. Для наочного відображення взаємозв'язку між демографічними змінами та функціонуванням системи соціального забезпечення доцільно використати структурну схему (рис. 1.2).

Демографічні зміни

↓

Старіння населення → зростання частки осіб похилого віку

↓

Збільшення навантаження на працююче населення

↓

Зростання витрат на соціальне забезпечення

↓

Необхідність реформування системи соціального захисту

Рис. 1.2. Вплив демографічних змін на систему соціального забезпечення

Джерело: сформовано автором на основі наукових джерел 1; 26-29.

Як видно з рис. 1.2, демографічні зміни мають ланцюговий характер впливу на систему соціального забезпечення. Зростання частки осіб похилого віку призводить до підвищення фінансового навантаження на працююче населення, що, у свою чергу, зумовлює збільшення витрат на соціальні виплати та послуги. У результаті виникає об'єктивна необхідність реформування системи соціального захисту з метою підвищення її ефективності та фінансової стійкості [1; 11-12].

Таким чином, урахування демографічних тенденцій є ключовою передумовою формування сучасної та збалансованої системи соціального забезпечення осіб похилого віку.

Теоретичні засади соціального забезпечення осіб похилого віку базуються на системі принципів, які визначають його зміст, спрямованість та ефективність функціонування. Саме дотримання цих принципів забезпечує соціальну справедливість, доступність і результативність державної політики у сфері соціального захисту.

З метою узагальнення ключових принципів соціального забезпечення осіб похилого віку доцільно представити їх у вигляді структурної схеми (рис. 1.3).

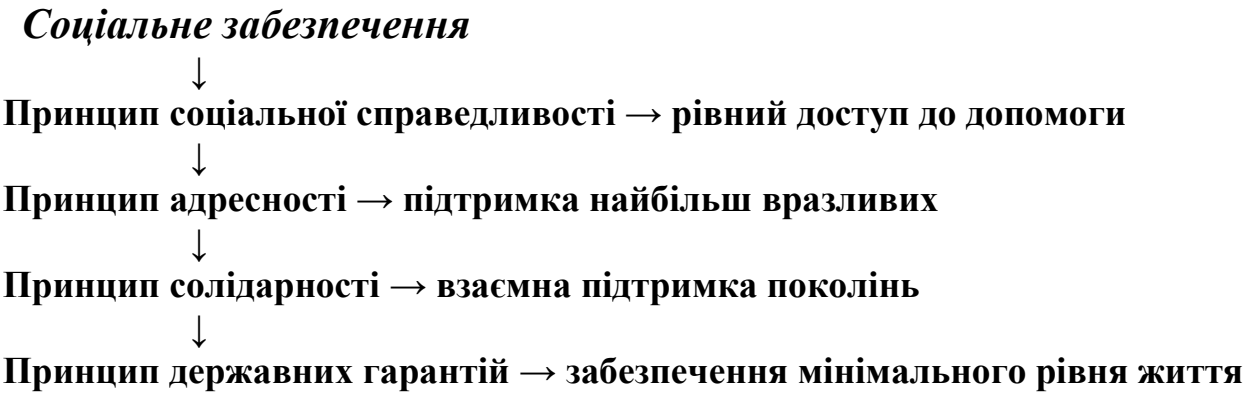

Рис. 1.3. Основні принципи соціального забезпечення осіб похилого віку
Джерело: сформовано автором на основі наукових джерел 3; 21-24.

Як видно з рис. 1.3, ключовими принципами соціального забезпечення є соціальна справедливість, яка передбачає рівний доступ громадян до соціальної підтримки; адресність, що забезпечує спрямування допомоги найбільш уразливим категоріям населення; солідарність, яка ґрунтується на взаємній підтримці поколінь; а також державні гарантії, що визначають мінімальний рівень соціального забезпечення.

Дотримання зазначених принципів є необхідною умовою формування ефективної системи соціального забезпечення осіб похилого віку, здатної забезпечити їх соціальний захист і належний рівень життя в умовах демографічних змін.

Функціонування системи соціального забезпечення осіб похилого віку залежить від узгодженої діяльності держави як основного суб’єкта формування та реалізації соціальної політики. Саме держава визначає стратегічні напрями соціального розвитку, забезпечує нормативно-правове регулювання та фінансування відповідних програм підтримки населення.

Для кращого розуміння механізму функціонування системи соціального забезпечення доцільно розглянути послідовність основних етапів її реалізації (рис. 1.4).

Держава
↓
Формування соціальної політики
↓
Фінансування соціальних програм
↓
Реалізація соціального забезпечення
↓
Підвищення якості життя осіб похилого віку

Рис. 1.4. Механізм функціонування системи соціального забезпечення
Джерело: сформовано автором на основі наукових джерел 17-19; 22.

Як видно з рисунка 1.4, ключова роль у функціонуванні системи соціального забезпечення належить державі, яка формує соціальну політику та забезпечує фінансові ресурси для реалізації відповідних програм. Ефективність цього процесу визначається рівнем організації соціальних інституцій, які безпосередньо здійснюють надання соціальних послуг і виплат. Кінцевим результатом функціонування системи є підвищення якості життя осіб похилого віку, що виступає основним індикатором результативності соціальної політики.

Таким чином, ефективний механізм функціонування соціального забезпечення передбачає тісну взаємодію між державними інституціями, фінансовими ресурсами та інструментами реалізації соціальної підтримки.

Узагальнюючи викладені теоретичні положення, слід зазначити, що соціальне забезпечення осіб похилого віку є складною багатокомпонентною системою, яка охоплює пенсійне забезпечення, соціальні послуги, соціальну допомогу та медичне обслуговування. Кожен із зазначених елементів виконує специфічну функцію, проте лише їх комплексна взаємодія забезпечує належний рівень соціального захисту та підтримки осіб старшого віку.

Встановлено, що ключовим чинником трансформації системи соціального забезпечення виступають демографічні зміни, зокрема процес старіння населення. Зростання частки осіб похилого віку призводить до підвищення навантаження на працездатне населення, збільшення витрат на соціальні виплати та послуги, а також актуалізує потребу в реформуванні механізмів

соціального захисту. У цих умовах особливої ваги набуває орієнтація на принципи довгострокової стійкості, адресності та ефективності використання ресурсів.

Теоретичне підґрунтя соціального забезпечення базується на сукупності ключових принципів – соціальної справедливості, солідарності поколінь, адресності та державних гарантій мінімального рівня життя. Дотримання цих принципів є визначальною умовою формування збалансованої та ефективної системи соціального захисту, здатної адаптуватися до сучасних соціально-економічних і демографічних викликів.

Окремо підкреслено, що ефективність функціонування системи соціального забезпечення значною мірою залежить від ролі держави як основного координатора соціальної політики, її здатності формувати нормативно-правову базу, забезпечувати фінансування соціальних програм та контролювати їх реалізацію. У результаті взаємодії всіх елементів системи досягається головна мета – підвищення якості життя осіб похилого віку.

Таким чином, соціальне забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін є динамічною системою, що потребує постійного удосконалення, інституційного розвитку та впровадження сучасних підходів до соціальної політики. Розглянуті теоретичні положення формують базу для подальшого дослідження практичних аспектів функціонування системи соціального захисту та визначення напрямів її реформування.

Отже, ефективне функціонування системи соціального забезпечення в умовах демографічних змін потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення нормативно-правового забезпечення, оптимізацію фінансових механізмів, розвиток соціальних послуг та впровадження сучасних моделей соціального захисту, орієнтованих на підвищення якості життя осіб похилого віку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка сучасного стану системи соціального забезпечення осіб похилого віку

Система соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні у 2023-2025 роках функціонує в умовах значного демографічного навантаження, обмежених фінансових ресурсів та воєнних викликів. Основним елементом системи залишається пенсійне забезпечення, яке охоплює понад 10 млн осіб і формує базовий рівень соціальної підтримки. Водночас спостерігається збереження структурної диспропорції: значна частина пенсіонерів отримує низькі виплати, що не відповідають фактичним витратам на життя.

У контексті аналізу системи соціального забезпечення осіб похилого віку важливе значення має динаміка чисельності пенсіонерів та рівня їхнього пенсійного забезпечення. На рис. 2.1 наведено порівняльні показники кількості пенсіонерів та середнього розміру пенсії в Україні за 2023-2025 роки, що дає змогу простежити основні тенденції у цій сфері.

Як видно з рисунка, протягом досліджуваного періоду спостерігається поступове скорочення кількості пенсіонерів: з 10,5 млн осіб у 2023 році до 10,3 млн у 2024 році та 10,2 млн у 2025 році. Така тенденція може бути зумовлена демографічними змінами, зокрема старінням населення, підвищенням смертності в окремих вікових групах та міграційними процесами.

Водночас середній розмір пенсії демонструє зростання: з 5 185 грн у 2023 році до 5 789 грн у 2024 році та 6 400 грн у 2025 році. Це свідчить про поступове підвищення рівня пенсійного забезпечення, що може бути результатом індексації пенсій, перегляду соціальних стандартів та заходів державної політики у сфері соціального захисту.

Таким чином, аналіз даних, представлених на рис. 2.1, дозволяє зробити висновок про наявність двох одночасних процесів: скорочення чисельності пенсіонерів та зростання середнього розміру пенсій.

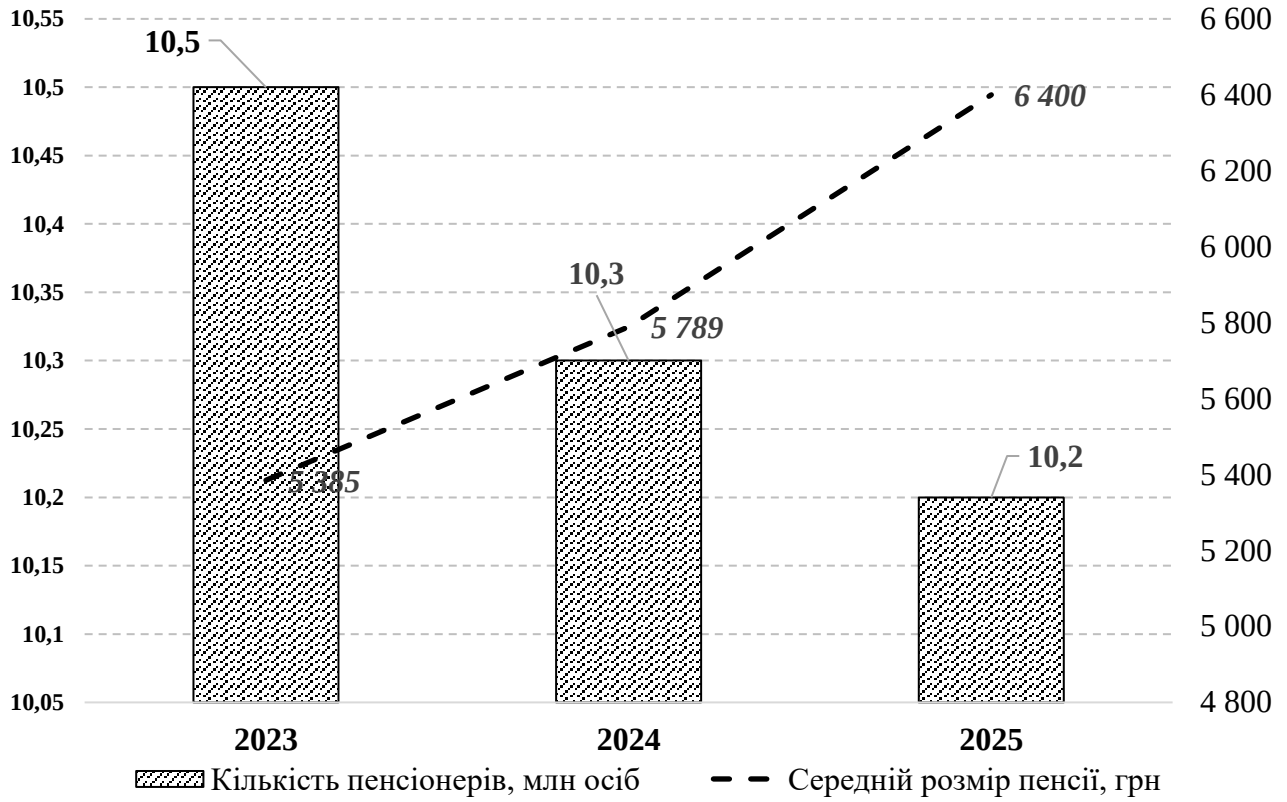

Рис. 2.1. Динаміка кількості пенсіонерів та середнього розміру пенсії в Україні за 2023-2025 роки

Джерело: узагальнено за даними Пенсійного фонду України та аналітичних звітів.

Це свідчить про певне якісне покращення пенсійного забезпечення за умови демографічного зменшення контингенту отримувачів пенсій, однак не знімає актуальності проблеми фінансової стійкості пенсійної системи України в довгостроковій перспективі.

Аналіз даних свідчить, що у 2023-2025 роках спостерігається поступове зростання середнього розміру пенсій, однак воно значною мірою нівелюється інфляційними процесами та зростанням вартості життя. Водночас зберігається висока частка пенсіонерів із низьким рівнем доходів, що підкреслює соціальну вразливість цієї категорії населення.

Для оцінки рівня матеріального забезпечення та зайнятості осіб похилого віку доцільно проаналізувати структурні показники, що відображають розподіл пенсіонерів за рівнем доходів та їх економічною активністю. Узагальнені дані наведено на рис. 2.2.

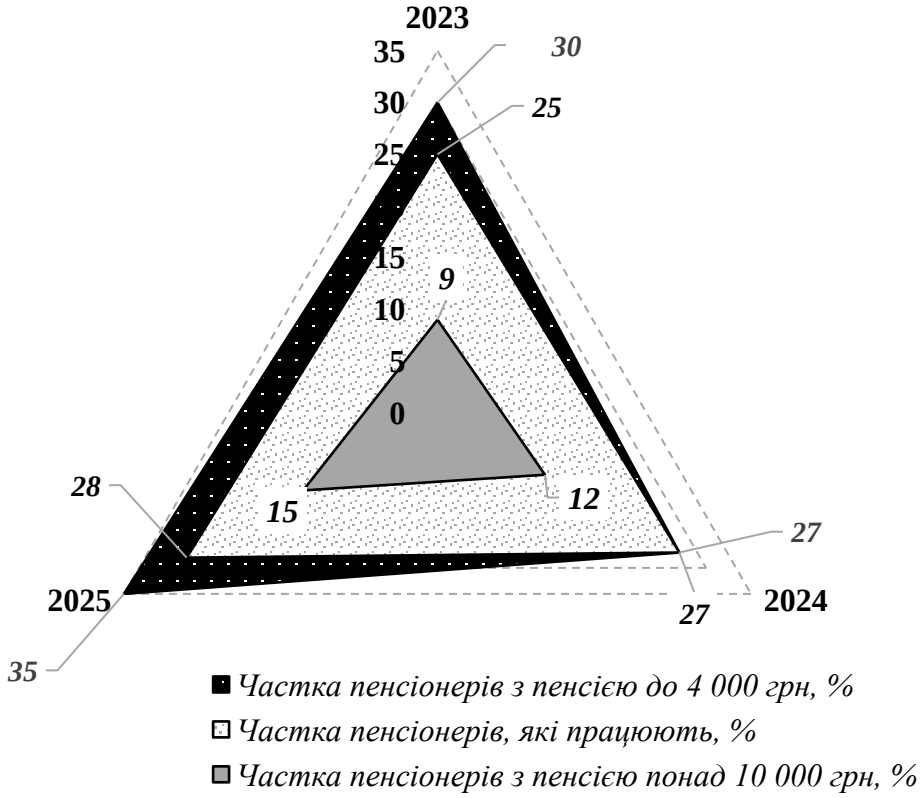

Рис. 2.2. Структурні показники матеріального становища та зайнятості пенсіонерів в Україні (2023-2025 рр.)

Джерело: узагальнено за даними Пенсійного фонду України та аналітичних звітів.

Як видно з рис. 2.2, у структурі доходів пенсіонерів України у 2023-2025 роках зберігаються суттєві диспропорції, що свідчить про нерівномірність матеріального забезпечення цієї категорії населення. Найбільшою залишається частка осіб, які отримують пенсію до 4 000 грн. У 2023 році вона становила 30 %, у 2024 році знизилася до 27 %, однак у 2025 році прогнозується її зростання до 35 %. Така динаміка може свідчити про посилення інфляційного тиску та повільні темпи реального зростання пенсійних виплат.

Водночас спостерігається поступове зростання частки пенсіонерів, які продовжують працювати: з 25 % у 2023 році до 27 % у 2024 році та 28 % у 2025 році. Це вказує на посилення тенденції до економічної активності осіб похилого віку, що зумовлено необхідністю додаткового доходу та адаптацією до умов недостатнього рівня пенсійного забезпечення.

Позитивною тенденцією є збільшення частки пенсіонерів із відносно високим рівнем пенсійних виплат (понад 10 000 грн): з 9 % у 2023 році до 12 %

у 2024 році та 15 % у 2025 році. Це може свідчити про поступове підвищення диференціації пенсійних виплат та зростання ролі індивідуальних страхових внесків і спеціальних пенсійних режимів.

У цілому аналіз рис. 2.2 дозволяє зробити висновок, що система пенсійного забезпечення в Україні характеризується поєднанням двох протилежних тенденцій: з одного боку – поступове зростання частки осіб із вищими пенсіями, з іншого – збереження значної частки пенсіонерів із низьким рівнем доходів. Це актуалізує потребу подальшого реформування системи соціального забезпечення з метою підвищення її справедливості та фінансової ефективності.

Важливою складовою соціального забезпечення є державні витрати на соціальний захист, які включають пенсійні трансферти, субсидії та інші види допомоги. У 2023-2025 роках відбулося їх суттєве збільшення, що пов’язано з воєнними умовами та необхідністю підтримки населення.

Узагальнення показників, наведених на рис. 2.3, свідчить про поступове зростання обсягів видатків на соціальний захист населення в Україні у 2023-2025 роках. Зокрема, загальні витрати з державного бюджету збільшилися з 469,3 млрд грн у 2023 р. до 510 млрд грн у 2025 р., що вказує на посилення ролі держави у фінансуванні соціальної сфери в умовах збереження соціально-економічних викликів. Водночас спостерігається стабільне зростання трансфертів до Пенсійного фонду України – з 273,6 млрд грн до 320 млрд грн, що відображає збереження високого рівня бюджетної підтримки пенсійної системи та її залежності від державних ресурсів.

Динаміка частки соціальних видатків у структурі державного бюджету демонструє поступове збільшення з 11,7 % у 2023 р. до 13 % у 2025 р., що підтверджує пріоритетність соціальної політики у видатковій частині бюджету. Паралельно зростає кількість отримувачів соціальної допомоги – з 3 млн осіб у 2023 р. до 3,3 млн осіб у 2025 р., що може свідчити як про розширення охоплення соціальними програмами, так і про зростання вразливості окремих категорій населення.

Отже, аналіз даних Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України й бюджетних показників дає підстави стверджувати, що система соціального захисту в досліджуваний період характеризується розширенням фінансових ресурсів та збільшенням навантаження на державний бюджет. Це підкреслює необхідність підвищення ефективності використання соціальних видатків, удосконалення механізмів адресності допомоги та посилення довгострокової стійкості системи соціального забезпечення.

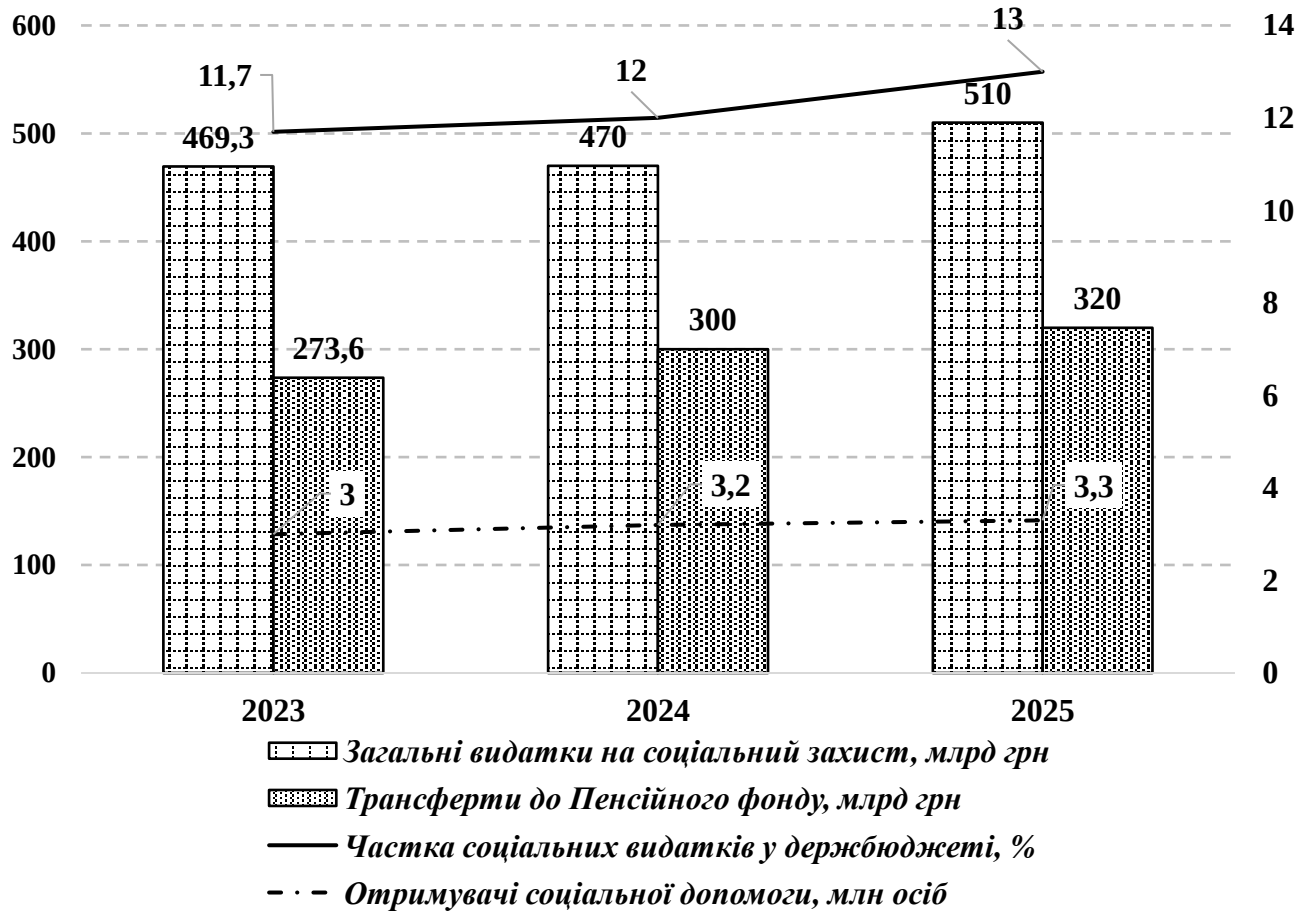

Рис. 2.3. Витрати на соціальний захист населення в Україні (2023-2025 рр.)

Джерело: Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, бюджетні дані та аналітичні оцінки

Отримані дані свідчать, що соціальні витрати залишаються одним із найбільших напрямів державного бюджету. Зростання фінансування пояснюється необхідністю підтримки вразливих груп населення, зокрема осіб похилого віку, в умовах економічної нестабільності та воєнного стану.

Додатково слід відзначити, що демографічне навантаження на систему соціального забезпечення продовжує зростати. Україна характеризується високою часткою осіб старшого віку в структурі населення, що формує довгострокові ризики для фінансової стабільності пенсійної системи.

Демографічні процеси є одним із ключових чинників, що формують довгострокові ризики для фінансової стабільності пенсійної системи. Старіння населення, зміни у співвідношенні між працездатним і непрацездатним населенням, а також динаміка тривалості життя безпосередньо впливають на навантаження на систему соціального забезпечення. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз основних демографічних характеристик осіб похилого віку, які визначають баланс між надходженнями до пенсійної системи та обсягами її зобов’язань.

У табл. 2.1 представлено ключові демографічні показники за 2023-2025 роки, які характеризують тенденції старіння населення та зміну навантаження на працююче населення. Зокрема, частка осіб віком 65+ поступово зростає з 18,5% у 2023 році до 19% у 2025 році, що свідчить про посилення процесу демографічного старіння.

Таблиця 2.1

Демографічні характеристики осіб похилого віку (2023-2025 рр.)*

Показник	2023	2024	2025
Частка населення віком 65+, %	18,5	18,6	19
Співвідношення пенсіонерів до працюючих	1 : 1,2	1 : 1,15	1 : 1,1
Очікувана тривалість життя, років	73	73,5	74

***Джерело:** OECD, демографічні оцінки та макроекономічні звіти.

Водночас відбувається погіршення співвідношення між пенсіонерами та працюючими особами: з 1:1,2 у 2023 році до 1:1,1 у 2025 році. Це означає збільшення фінансового навантаження на одного працюючого та потенційне зниження стійкості солідарної пенсійної системи.

Позитивною тенденцією є поступове зростання очікуваної тривалості життя – з 73 до 74 років, що, однак, одночасно збільшує період виплат пенсій і відповідно потребу в додаткових фінансових ресурсах. Дані ґрунтуються на оцінках OECD та міжнародних демографічних прогнозах.

Таким чином, аналіз сучасного стану системи соціального забезпечення свідчить про посилення демографічних викликів, які формують довгострокові ризики для її фінансової стійкості, насамперед через зростання частки осіб похилого віку та зменшення відносної кількості працюючого населення.

Таким чином, аналіз сучасного стану системи соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні засвідчує її високу соціальну значущість, але водночас наявність низки проблем: недостатній рівень пенсійних виплат, високе навантаження на працююче населення та залежність від державного бюджету. Це формує необхідність подальшого реформування системи із врахуванням демографічних тенденцій, принципів фінансової стійкості та європейських підходів до соціального захисту.

2.2. Основні проблеми та виклики соціального захисту осіб похилого віку в умовах демографічного старіння

Сучасний етап розвитку системи соціального захисту осіб похилого віку в Україні характеризується посиленням впливу демографічного старіння, що формує комплекс соціально-економічних викликів для держави. Зростання частки осіб віком 65+ у структурі населення, скорочення співвідношення між працюючими та пенсіонерами, а також збільшення тривалості життя зумовлюють посилення навантаження на солідарну пенсійну систему та систему соціальної підтримки в цілому.

Однією з ключових проблем є фінансова незбалансованість пенсійної системи, яка проявляється у зростанні дефіциту Пенсійного фонду та високій залежності від трансфертів із державного бюджету. Це обмежує можливості

розвитку інституцій соціального захисту та підвищення рівня пенсійного забезпечення.

Важливим викликом залишається низький рівень пенсійних виплат, який у багатьох випадках не забезпечує належного рівня життя осіб похилого віку. Це призводить до підвищення ризику бідності серед пенсіонерів та посилення соціальної нерівності.

Окремої уваги потребує проблема тіньової зайнятості та недостатньої сплати страхових внесків, що зменшує дохідну базу пенсійної системи та поглиблює її фінансову нестабільність. У поєднанні зі скороченням чисельності працездатного населення це створює довгострокові ризики для її функціонування.

Серед інших викликів слід виділити обмеженість доступу осіб похилого віку до якісних соціальних та медичних послуг, недостатній рівень розвитку системи довгострокового догляду, а також нерівномірність соціального захисту між регіонами.

У сукупності зазначені проблеми формують складне середовище функціонування системи соціального захисту та вимагають її подальшої модернізації з урахуванням демографічних тенденцій, фінансових можливостей держави та принципів соціальної справедливості.

У процесі дослідження ключових аспектів функціонування системи соціального захисту осіб похилого віку важливим є виокремлення основних проблем, що стримують її ефективний розвиток. Узагальнення таких проблем подано в таблиці 2.2, що дає змогу систематизувати основні виклики та оцінити їх вплив на стабільність соціальної системи.

Як видно з таблиці 2.2, найбільш суттєвою проблемою є фінансова незбалансованість пенсійної системи, яка проявляється у перевищенні обсягів соціальних зобов’язань над наявними фінансовими ресурсами. Це, у свою чергу, зумовлює зростання залежності пенсійної системи від бюджетних трансфертів.

Не менш важливим викликом є низький рівень пенсійного забезпечення, що обмежує можливості задоволення базових життєвих потреб осіб похилого

віку та підвищує ризики їх соціальної вразливості. Додатково посилює негативні тенденції поширення тіньової зайнятості, що призводить до недонадходжень до Пенсійного фонду та зменшення його фінансової спроможності.

Окремо слід відзначити демографічне старіння населення, яке виступає довгостроковим фактором тиску на систему соціального захисту, оскільки збільшує частку осіб, які потребують соціальної підтримки, при одночасному скороченні працездатного населення.

Крім того, у таблиці відображено такі системні проблеми, як нерівномірність доступу до соціальних послуг у регіонах та недостатній розвиток системи довгострокового догляду, що знижує загальну ефективність соціальної політики та створює додаткове навантаження на домогосподарства.

Таблиця 2.2

Основні проблеми системи соціального захисту осіб похилого віку*

Проблема	**Зміст прояву**	**Наслідки для системи соціального захисту**
Фінансова незбалансованість пенсійної системи	Дисбаланс між доходами та видатками пенсійної системи	Зростання навантаження на державний бюджет
Низький рівень пенсійного забезпечення	Недостатній розмір пенсій для задоволення базових потреб	Підвищення ризику бідності серед пенсіонерів
Тіньова зайнятість	Несплата або часткова сплата страхових внесків	Зменшення надходжень до Пенсійного фонду
Демографічне старіння	Зростання частки осіб похилого віку	Поглиблення навантаження на працююче населення
Нерівномірність соціального захисту	Відмінності у доступі до соціальних послуг у регіонах	Соціальна нерівність населення
Недостатній розвиток довгострокового догляду	Обмежена система догляду за людьми похилого віку	Підвищення навантаження на сім’ї та громади

* Узагальнено автором на основі: законодавчих та нормативно-правових актів України у сфері соціального захисту.

Таким чином, узагальнені в таблиці 2.2 проблеми комплексно характеризують сучасний стан системи соціального захисту осіб похилого віку та підтверджують необхідність її подальшого реформування з урахуванням демографічних і соціально-економічних викликів.

У сучасних умовах демографічного старіння населення особливого значення набуває ідентифікація ключових викликів, що визначають напрями трансформації системи соціального захисту осіб похилого віку. Узагальнення таких викликів представлено в таблиці 2.3, що дозволяє структурувати основні проблемні зони за характером їх впливу.

Як свідчать дані таблиці 2.3, провідне місце серед викликів займає демографічний чинник, який проявляється у стійкому старінні населення та зменшенні частки працездатних осіб. Це формує довгостроковий тиск на пенсійну систему та систему соціального забезпечення загалом.

Таблиця 2.3

Ключові виклики розвитку соціального захисту осіб похилого віку*

Напрям виклику	**Характеристика**	**Рівень впливу**
Демографічний	Старіння населення та скорочення частки працездатних осіб	Високий
Економічний	Обмеженість фінансових ресурсів системи соціального захисту	Високий
Інституційний	Недостатня ефективність механізмів управління соціальною політикою	Середній
Ринок праці	Наявність тіньової зайнятості та нестабільної зайнятості	Високий
Соціальний	Погіршення рівня соціальної інтеграції осіб похилого віку	Середній
Медико-соціальний	Зростання потреби у медичному та соціальному догляді	Високий

* Узагальнено автором на основі: законодавчих та нормативно-правових актів України у сфері соціального захисту.

Не менш вагомим є економічний виклик, пов’язаний з обмеженістю фінансових ресурсів, що ускладнює розширення соціальних гарантій та підвищення рівня соціального захисту. У тісному взаємозв’язку з ним перебуває

ринок праці, де поширення тіньової та нестабільної зайнятості зменшує надходження до соціальних фондів.

Інституційний та соціальний виклики характеризуються недостатньою ефективністю управлінських механізмів та зниженням рівня соціальної інтеграції осіб похилого віку, що впливає на якість надання соціальних послуг. Окремо виділяється медико-соціальний виклик, пов'язаний зі зростанням потреби у довгостроковому догляді та медичному обслуговуванні.

Таким чином, наведені в таблиці 2.3 виклики мають комплексний характер і взаємопов'язані між собою, що зумовлює необхідність системного підходу до реформування соціального захисту осіб похилого віку з урахуванням демографічних, економічних та інституційних змін.

Додатково слід підкреслити, що сукупність виявлених проблем і викликів формує не лише поточні труднощі функціонування системи соціального захисту, а й визначає її стратегічну вразливість у довгостроковій перспективі. Зокрема, поєднання демографічного старіння, обмеженості фінансових ресурсів та зростання соціальних зобов'язань держави створює ситуацію структурного дисбалансу, який не може бути подоланий виключно за рахунок екстенсивного збільшення бюджетних видатків.

У цих умовах особливого значення набуває необхідність переходу від переважно компенсаторної моделі соціального захисту до більш проактивної та превентивної, орієнтованої на довгострокову стійкість системи. Це передбачає посилення стимулів до офіційної зайнятості, розширення накопичувальних елементів пенсійного забезпечення, а також розвиток інституцій довгострокового догляду за особами похилого віку.

Важливим напрямом подолання виявлених проблем є також підвищення ефективності управління фінансовими потоками у системі соціального страхування, що включає удосконалення механізмів адміністрування внесків, зниження рівня тіньової економіки та підвищення прозорості використання бюджетних коштів. Це дозволить зміцнити дохідну базу пенсійної системи та зменшити її залежність від трансфертів.

Окремо необхідно акцентувати увагу на соціальному вимірі проблеми, оскільки погіршення демографічної структури населення безпосередньо впливає на якість життя осіб похилого віку. У цьому контексті актуальним є розвиток інклюзивних соціальних послуг, розширення програм активного довголіття та підвищення доступності медико-соціальної допомоги.

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що система соціального захисту осіб похилого віку потребує комплексного реформування, яке має базуватися на поєднанні фінансової стабілізації, інституційного розвитку та соціальної орієнтації політики держави. Лише за таких умов можливо забезпечити її довгострокову стійкість в умовах посилення демографічного старіння.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН

Сучасні демографічні трансформації, зокрема старіння населення, зростання частки осіб похилого віку та скорочення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зумовлюють необхідність якісного переосмислення підходів до організації системи соціального забезпечення. У цих умовах традиційні механізми соціального захисту поступово втрачають свою ефективність, що актуалізує пошук нових інструментів та напрямів її модернізації.

Ключовою метою вдосконалення соціального забезпечення осіб похилого віку є підвищення його фінансової стійкості, соціальної справедливості та адаптивності до демографічних викликів. Це передбачає не лише удосконалення пенсійної системи, а й розвиток комплексної моделі підтримки, яка охоплює медичні, соціальні та інституційні складові.

Особливого значення набуває необхідність переходу від реактивної моделі соціального захисту до проактивної, орієнтованої на попередження соціальних ризиків, підтримку активного довголіття та інтеграцію осіб похилого віку в економічне і соціальне життя суспільства. У цьому контексті важливими є цифровізація соціальних послуг, розвиток накопичувальної пенсійної системи, а також посилення ролі громад і недержавного сектору у наданні соціальної підтримки.

Таким чином, розділ присвячено обґрунтуванню основних напрямів удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку з урахуванням сучасних демографічних змін, фінансових обмежень та необхідності забезпечення довгострокової стійкості соціальної політики держави.

З метою визначення стратегічних орієнтирів удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку доцільно використати SWOT-

аналіз, який дозволяє комплексно оцінити внутрішні можливості та обмеження, а також зовнішні виклики і перспективи розвитку.

Результати проведеного аналізу системи соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз системи соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні

Сильні сторони	***Слабкі сторони***
Сформована законодавча та інституційна база соціального захисту	Низький рівень пенсійного забезпечення значної частини пенсіонерів
Функціонування солідарної пенсійної системи	Високе навантаження на солідарну пенсійну систему
Наявність державних програм соціальної підтримки	Недостатній розвиток накопичувального рівня пенсійної системи
Розгалужена мережа органів соціального захисту	Обмежена доступність соціальних і медичних послуг у сільській місцевості
Розвиток цифрових сервісів соціального забезпечення	Низька цифрова та фінансова грамотність осіб похилого віку
Можливості	***Загрози***
Розвиток накопичувальної та недержавної пенсійної системи	Подальше старіння населення
Цифровізація соціальних послуг	Скорочення частки працездатного населення
Розширення державно-приватного партнерства	Зростання дефіциту Пенсійного фонду
Залучення громад та НУО до соціальних послуг	Макроекономічна нестабільність
Імплементація європейських стандартів соціальної політики	Міграція та відтік робочої сили
Розвиток концепції активного довголіття	Зростання соціальної нерівності серед пенсіонерів

Проведений SWOT-аналіз свідчить, що система соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні характеризується наявністю інституційної бази та потенціалу для модернізації, однак водночас стикається з суттєвими фінансовими та демографічними обмеженнями. Домінування загроз і слабких

сторін над сильними актуалізує необхідність переходу до інноваційної, багаторівневої моделі соціального захисту.

У цьому контексті стратегічними напрямами удосконалення виступають: розвиток накопичувальної пенсійної системи, цифровізація соціальних послуг, розширення участі недержавного сектору, а також орієнтація на концепцію активного старіння. Саме поєднання цих підходів дозволить підвищити стійкість системи соціального забезпечення в умовах демографічних змін.

Зовнішнє середовище характеризується наявністю значних можливостей для модернізації системи, зокрема через розвиток накопичувального пенсійного рівня, цифровізацію соціальних послуг, розширення державно-приватного партнерства та впровадження європейських стандартів соціальної політики. Водночас ключовими загрозами залишаються демографічне старіння населення, скорочення частки працездатного населення, міграційні процеси, а також макроекономічна нестабільність і зростання навантаження на Пенсійний фонд.

Отже, результати SWOT-аналізу свідчать, що подальший розвиток системи соціального забезпечення осіб похилого віку має ґрунтуватися на стратегічному поєднанні інституційного зміцнення, фінансової диверсифікації та цифрової трансформації. Це дозволить підвищити її стійкість, адаптивність до демографічних викликів та забезпечити більш ефективний соціальний захист літнього населення.

Важливим напрямом удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку є трансформація пенсійної системи, що зумовлено необхідністю підвищення її фінансової стійкості та адаптації до сучасних демографічних викликів. Особливого значення набуває перехід до накопичувальної моделі пенсійного забезпечення, яка дозволяє диверсифікувати джерела фінансування та зменшити навантаження на солідарну систему.

Узагальнена логіка ключових напрямів удосконалення пенсійної системи представлена на рис. 3.1. Реалізація пенсійної реформи, зокрема впровадження накопичувальної системи та диверсифікація джерел фінансування, спрямована

на зменшення навантаження на солідарний рівень і підвищення довгострокової фінансової стійкості системи.

Пенсійна реформа
↓
Впровадження накопичувальної системи
↓
Диверсифікація джерел фінансування
↓
Підвищення фінансової стійкості системи
↓
Забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку

Рис. 3.1. Напрями вдосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку

Джерело: сформовано автором.

У результаті комплексного впровадження зазначених заходів створюються передумови для забезпечення більш стабільного та гідного рівня життя осіб похилого віку в умовах демографічних змін. Важливим напрямом модернізації системи соціального забезпечення осіб похилого віку є її цифровізація, що спрямована на підвищення доступності, прозорості та ефективності надання соціальних послуг [22-23]. Впровадження цифрових технологій у сферу соціального захисту дозволяє оптимізувати адміністративні процедури, зменшити бюрократичне навантаження та забезпечити оперативність прийняття рішень щодо соціальних виплат.

Узагальнена логіка цифрової трансформації системи соціального забезпечення представлена на рис. 3.2.

Такий підхід забезпечує спрощення доступу громадян до соціальних послуг, зменшення адміністративних бар’єрів та підвищення прозорості управлінських процесів.

Узагальнення демонструє, що цифровізація виступає ключовим інструментом модернізації системи соціального захисту, сприяючи підвищенню її ефективності, оперативності та адресності. У результаті реалізації зазначених

заходів формується більш гнучка та доступна система соціального забезпечення, орієнтована на потреби осіб похилого віку в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Запровадження електронних соціальних послуг
↓
Єдиний цифровий реєстр отримувачів соціальної допомоги
↓
Автоматизація призначення соціальних виплат
↓
Спрощення доступу до послуг
↓
Підвищення ефективності соціального захисту

Рис. 3.2. Цифровізація соціального забезпечення осіб похилого віку
Джерело: сформовано автором.

Важливим стратегічним напрямом удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку є впровадження моделі активного довголіття, яка передбачає не лише матеріальну підтримку, а й створення умов для збереження здоров’я, соціальної активності та залучення літніх осіб до суспільного життя. Такий підхід дозволяє розглядати старіння населення не лише як демографічний виклик, а й як ресурс соціального розвитку.

Узагальнена логіка реалізації моделі активного довголіття представлена на рис. 3.3.

Охорона здоров’я та профілактика захворювань
↓
Соціальна інтеграція та участь у громадському житті
↓
Підтримка зайнятості та перекваліфікація
↓
Розвиток соціальних послуг на рівні громад
↓
Підвищення якості життя та продовження активного періоду життя

Рис. 3.3. Модель активного довголіття осіб похилого віку
Джерело: сформовано автором.

Представлена на рис. 3.3 модель активного довголіття відображає комплексний підхід до забезпечення якості життя осіб похилого віку, який поєднує медичну, соціальну та економічну складові. Реалізація заходів щодо профілактики захворювань, розвитку соціальної інтеграції, підтримки зайнятості та розширення соціальних послуг на рівні громад сприяє збереженню активності літніх осіб і їхній більш повній участі в суспільному житті. У результаті формується умови для продовження активного періоду життя та підвищення загального рівня добробуту.

Важливим напрямом трансформації системи соціального забезпечення осіб похилого віку є удосконалення пенсійної системи, що виступає її базовим фінансовим та інституційним елементом. У сучасних умовах демографічного старіння населення особливої актуальності набуває перехід до багаторівневої пенсійної моделі, яка дозволяє забезпечити більшу фінансову стійкість та справедливість розподілу ресурсів.

Узагальнення стратегічних напрямів удосконалення пенсійної системи подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Стратегічні напрями вдосконалення пенсійної системи*

Напрям	**Зміст реалізації**
Пенсійна реформа	Трансформація існуючої моделі пенсійного забезпечення
Накопичувальна система	Формування індивідуальних пенсійних накопичень
Диверсифікація фінансування	Розширення джерел формування пенсійних виплат
Фінансова стійкість	Зменшення навантаження на солідарну систему
Соціальний результат	Забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку

***Джерело:** авторське узагальнення.

Представлені в таблиці напрями відображають комплексний підхід до модернізації пенсійної системи, який поєднує інституційні, фінансові та соціальні аспекти. Їх реалізація спрямована на поступовий перехід до

накопичувальної моделі пенсійного забезпечення, розширення джерел фінансування та підвищення фінансової стійкості системи. У результаті очікується формування більш збалансованої пенсійної політики, орієнтованої на забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку.

Одним із ключових напрямів модернізації системи соціального забезпечення осіб похилого віку є її цифровізація, що передбачає впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процес надання соціальних послуг. Цифрова трансформація спрямована на підвищення доступності, оперативності та прозорості соціального захисту, а також на зменшення адміністративних витрат.

Узагальнення основних напрямів цифровізації системи соціального забезпечення подано в табл. 3.3

Таблиця 3.3

Напрями цифровізації системи соціального забезпечення*

Напрям	**Зміст реалізації**
Електронні соціальні послуги	Перехід до цифрового формату надання послуг
Єдиний цифровий реєстр	Централізація даних отримувачів допомоги
Автоматизація процесів	Спрощення процедур призначення виплат
Адміністративна оптимізація	Зменшення бюрократичного навантаження
Результативність	Підвищення ефективності соціального захисту

***Джерело:** авторське узагальнення.

Представлені напрями цифровізації відображають перехід системи соціального забезпечення до більш сучасної, ефективної та клієнтоорієнтованої моделі. Впровадження електронних соціальних послуг, створення єдиного цифрового реєстру та автоматизація адміністративних процедур сприяють зменшенню людського фактору та підвищенню прозорості процесів. У результаті це забезпечує зростання ефективності соціального захисту та покращення якості надання соціальних послуг особам похилого віку.

Важливим стратегічним напрямом удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку є впровадження моделі активного довголіття, яка передбачає комплексний підхід до збереження фізичного здоров’я,

соціальної активності та економічної залученості літніх осіб. Така модель дозволяє змінити традиційне уявлення про старіння як виключно соціальний ризик і розглядати його як етап активної життєдіяльності.

Узагальнення ключових складових моделі активного довголіття наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Модель активного довголіття осіб похилого віку*

Напрям	**Зміст реалізації**
Охорона здоров'я	Профілактика захворювань та підтримка здоров'я
Соціальна інтеграція	Участь у громадському та суспільному житті
Зайнятість	Підтримка трудової активності та перекваліфікація
Рівень громад	Розвиток соціальних послуг на місцевому рівні
Соціальний ефект	Підвищення якості та тривалості активного життя

***Джерело:** авторське узагальнення.

Представлена модель активного довголіття відображає багатовимірний підхід до соціального забезпечення осіб похилого віку, який поєднує медичні, соціальні та економічні складові. Її реалізація сприяє не лише покращенню стану здоров'я та соціальної інтеграції, але й розширенню можливостей зайнятості та участі у житті громад. У результаті формується умови для підвищення якості та тривалості активного життя осіб похилого віку, що є важливою складовою сучасної соціальної політики держави.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що сучасні демографічні трансформації, зокрема старіння населення та зростання навантаження на систему соціального забезпечення, формують необхідність її глибокого реформування. Проведений аналіз засвідчив, що традиційні підходи до соціального захисту осіб похилого віку поступово втрачають свою ефективність, що обумовлює потребу у переході до інноваційної, багаторівневої та адаптивної моделі соціальної політики.

У межах розділу обґрунтовано, що ключовими стратегічними напрямами вдосконалення системи соціального забезпечення є пенсійна трансформація, цифровізація соціальних послуг та впровадження моделі активного довголіття. Зокрема, пенсійна реформа з орієнтацією на накопичувальний рівень та диверсифікацію джерел фінансування сприяє підвищенню фінансової стійкості системи та зменшенню навантаження на солідарний механізм. Це створює передумови для забезпечення більш стабільного та справедливого рівня пенсійного забезпечення.

Важливу роль у модернізації системи відіграє цифровізація соціальних послуг, яка забезпечує підвищення їх доступності, прозорості та оперативності. Впровадження електронних сервісів, єдиного цифрового реєстру та автоматизації процедур призначення виплат дозволяє суттєво зменшити адміністративні бар’єри та підвищити ефективність управління у сфері соціального захисту. Це формує більш клієнтоорієнтовану модель взаємодії держави з громадянами.

Окремо слід відзначити значення концепції активного довголіття, яка розширює традиційне розуміння соціального забезпечення, включаючи не лише матеріальну підтримку, а й заходи щодо збереження здоров’я, соціальної інтеграції та економічної активності осіб похилого віку. Реалізація цієї моделі сприяє підвищенню якості життя та залученню літніх осіб до суспільного розвитку, що є важливою складовою сучасної соціальної політики.

Отже, результати дослідження свідчать, що ефективне вдосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку можливе лише за умови комплексного поєднання інституційних реформ, цифрової трансформації та соціально-орієнтованих підходів до старіння. Реалізація запропонованих напрямів дозволить підвищити стійкість системи до демографічних викликів, забезпечити її фінансову збалансованість та сприяти покращенню якості життя осіб похилого віку в Україні. Додатково слід наголосити, що ефективність запропонованих напрямів значною мірою залежить від інституційної спроможності держави та узгодженості соціальної політики на різних рівнях

управління. Особливо важливим є розвиток партнерства між державними органами, органами місцевого самоврядування та недержавним сектором, що дозволяє забезпечити більш адресний та наближений до потреб громадян характер соціальних послуг. У цьому контексті посилюється роль громад як базового рівня реалізації соціального захисту.

Водночас реалізація визначених стратегічних орієнтирів потребує поступового впровадження, належного фінансового забезпечення та супроводу відповідними реформами у суміжних сферах – економічній, медичній та цифровій. Лише комплексний підхід до модернізації системи соціального забезпечення дозволить сформувати стійку та адаптивну модель підтримки осіб похилого віку, здатну ефективно реагувати на довгострокові демографічні виклики.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вдалося досягти мети, яка полягала у всебічному дослідженні теоретичних засад і практичних аспектів соціального забезпечення осіб похилого віку в умовах демографічних змін, а також обґрунтуванні напрямів його вдосконалення з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів.

Сформовані висновки полягають у наступному:

1. Встановлено, що соціальне забезпечення осіб похилого віку є складною багаторівневою системою, яка включає пенсійне забезпечення, соціальні послуги, соціальну допомогу та медичне забезпечення. Її функціонування базується на принципах соціальної справедливості, солідарності поколінь, адресності та державних гарантій мінімального рівня життя. Комплексна взаємодія цих елементів є необхідною умовою забезпечення гідного рівня життя осіб старшого віку.
2. Доведено, що демографічне старіння населення є визначальним фактором трансформації системи соціального забезпечення. Частка осіб віком 65+ в Україні зросла з 18,5% у 2023 році до 19% у 2025 році, що свідчить про поступове посилення демографічного навантаження на працююче населення та систему соціального захисту в цілому.
3. Проаналізовано, що у 2023–2025 роках спостерігається зменшення кількості пенсіонерів з 10,5 млн до 10,2 млн осіб, що пояснюється демографічними та міграційними чинниками. Водночас середній розмір пенсії зріс з 5 185 грн до 6 400 грн, що свідчить про номінальне підвищення соціальних стандартів, однак не повністю компенсує зростання вартості життя.
4. Виявлено значну диференціацію рівня пенсійного забезпечення: у 2025 році близько 35% пенсіонерів отримують пенсію до 4 000 грн, що підтверджує збереження високого рівня соціальної вразливості значної

частини осіб похилого віку та наявність проблеми бідності серед пенсіонерів.

5. Встановлено зростання економічної активності осіб похилого віку: частка пенсіонерів, які продовжують працювати, збільшилася з 25% у 2023 році до 28% у 2025 році. Це свідчить про вимушену адаптацію населення до недостатнього рівня пенсійного забезпечення та необхідність додаткових джерел доходу.
6. Доведено, що державні видатки на соціальний захист мають стійку тенденцію до зростання: з 469,3 млрд грн у 2023 році до 510 млрд грн у 2025 році, при цьому трансферти до Пенсійного фонду збільшилися з 273,6 млрд грн до 320 млрд грн, що підтверджує високу залежність пенсійної системи від державного бюджету.
7. Встановлено погіршення демографічного балансу між пенсіонерами та працюючими: співвідношення змінилося з 1:1,2 у 2023 році до 1:1,1 у 2025 році, що створює додатковий фінансовий тиск на солідарну пенсійну систему та формує довгострокові ризики її стійкості.
8. Ідентифіковано ключові проблеми функціонування системи соціального забезпечення, серед яких: фінансова незбалансованість пенсійної системи, низький рівень пенсійних виплат, поширення тіньової зайнятості, нерівномірність доступу до соціальних послуг у регіонах, а також недостатній розвиток системи довгострокового догляду за особами похилого віку.
9. Обґрунтовано, що демографічні зміни формують довгострокові виклики для фінансової стійкості системи соціального захисту, оскільки зростання частки осіб похилого віку супроводжується збільшенням соціальних зобов’язань держави при одночасному скороченні бази платників внесків.
10. Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення системи соціального забезпечення, зокрема: розвиток накопичувальної пенсійної системи, цифровізація соціальних послуг, розширення державно-приватного партнерства та впровадження моделі активного довголіття.

11. Доведено, що цифровізація соціального забезпечення (електронні послуги, єдиний реєстр, автоматизація виплат) дозволяє підвищити прозорість системи, зменшити адміністративні витрати та забезпечити більш адресне надання соціальної підтримки.
12. Обґрунтовано, що впровадження концепції активного довголіття сприяє підвищенню якості життя осіб похилого віку через поєднання медичної профілактики, соціальної інтеграції та підтримки економічної активності.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що система соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні перебуває на етапі трансформації під впливом демографічних змін і потребує комплексного реформування. Її подальший розвиток має базуватися на поєднанні фінансової стабільності, інституційного зміцнення, цифрової модернізації та орієнтації на європейські підходи до соціального захисту, що дозволить забезпечити гідний рівень життя осіб похилого віку в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс : Закон України від 08.07.2010 p.No2456 VI. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456 17#Text.

2. Бюджетні видатки на соціальний захист та со ціальне забезпечення. Міністерство фінансів України. URL : http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij zahist tasocialne zabezpechennja.

3. Верховна Рада України. Закон України «Про соціальні послуги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 11.02.2026).

4. Гончаренко О. І. Соціальне підприємництво як інструмент розвитку місцевих громад. *Вісник економіки та управління*. 2020. Вип. 12. С. 34-45.

5. Державна служба статистики України. Статистична інформація щодо соціального захисту населення. URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.01.2026).

6. Державний портал відкритих даних України. Соціальна політика та соціальні послуги. URL: https://data.gov.ua (дата звернення: 13.02.2026).

7. Дубич К. В. Електронні сервіси в системі надання адміністративних і соціальних послуг. Публічне управління та митне адміністрування. 2022. № 2. С. 45-52.

8. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація системи соціальних послуг в Україні. Право та інновації. 2020. № 2 (30). С. 98-103.

9. Кабінет Міністрів України. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери України до 2025 року. Київ, 2021.

10. Ковальчук Л. М. Інноваційні моделі соціального підприємництва: міжнародний та український досвід. *Менеджмент та підприємництво*. 2022. № 3. С. 21-32.

11. Куйбіда В. С., Петроє О. М. Електронне урядування в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ: НАДУ, 2020. 312 с.

12. Лібанова Е. М. Соціальна політика: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2021. № 1. С. 9-22.

13. Міщенко Т. В., Кузнєцова О. Ю. Інноваційні технології в соціальному підприємництві. *Інноваційна економіка.* 2022. № 6. С. 45-56.

14. Міністерство соціальної політики України. Електронні сервіси соціальної сфери. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Elektronni-servisi.html (дата звернення: 05.04.2026).

15. Міністерство соціальної політики України. Офіційний вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення: 15.03.2026).

16. Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний вебсайт. URL: https://thedigital.gov.ua (дата звернення: 04.03.2026).

17. Непочатенко О. О., Прокопчук О. Т., Мальований М. І. Розвиток страхового ринку України в контексті сучасних викликів. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2024. Вип. 105. Ч. 2: Економічні науки. С. 7-16. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-105-2-7-16.

18. Пенсійний фонд України. Офіційний вебпортал електронних послуг. URL: https://portal.pfu.gov.ua (дата звернення: 01.04.2026).

19. Петровська І. Р. Цифрові технології у сфері соціального захисту населення. Економіка та держава. 2021. № 10. С. 72-76.

20. Платформа «Дія.Цифрова освіта». URL: https://osvita.diia.gov.ua (дата звернення: 08.01.2026).

21. Плахотнюк С. В. Соціальне підприємництво: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 248 с.

22. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю. Соціальна реклама в системі суспільних комунікацій. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2024. Вип. 105. Ч. 2: Економічні науки. С. 220-230. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-105-2-220-230.

23. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю., Бондаренко Н. В., Улянич Ю. В. Фінансові інструменти та моделі соціального обслуговування населення в Україні. Збірник наукових праць Уманського національного університету. 2025. Вип. 106. Ч. 2. С. 291-304. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-106-2-291-304.

24. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю. Роль агротрейдингу у формуванні сучасної моделі торговельної діяльності України. Збірник наукових праць Уманського національного університету. 2025. Вип. 107. Ч. 2: Економічні науки. С. 216-227. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-107-2-216-227.

25. Прокопчук О., Соколюк С., Коротєєв М., Бондаренко Н. Соціальна робота і фінансове забезпечення: сучасні виклики для місцевого самоврядування. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка. 2025. № 21(42). DOI: https://doi.org/10.33296/2707-0654-21(42)-11.

26. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю., Комісаренко Є. М., Мельниченко Д. О. Організаційні та інноваційні механізми підвищення ефективності агротрейдингу в Україні. Агросвіт. 2026. № 5. С. 33-39. DOI: 10.32702/2306-6792.2026.5.33.

27. Савченко Н. П. Роль соціального підприємництва у підвищенні зайнятості населення. *Соціальна політика та суспільство.* 2021. № 5. С. 15-27.

28. Соколюк С. Ю., Прокопчук О. Т., Коротєєв М. А., Жарун О. В., Ролінський О. В. Інноваційні підходи до розвитку торговельного підприємництва в агробізнесі. Збірник наукових праць Уманського національного університету. 2025. Вип. 106. Ч. 2. С. 277-291. DOI: 10.32782/2415-8240-2025-106-2-277-291.

29. European Commission. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Brussels: European Union, 2020. 72 p.

30. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. World Social Report 2023: Leaving No One Behind in an Ageing World. New York: United Nations, 2023. URL: https://www.un.org/development/desa/dspd/world-social-report/2023.html.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А. 2. Класифікація видів страхового та соціального захисту осіб похилого віку за об'єктами впливу

Джерело: сформовано автором на основі джерел 3-6.

Рис. А. 2. Інституційна взаємодія учасників системи соціального забезпечення

Джерело: сформовано автором на основі джерел 1-4.